

Tattigül KARTAYEVA, Dosymbek KATRAN, Jazira TEREKBAYEVA, Kazakstanın Arldık Aymaqtarında Sudi Şıǵaru Qurılıǵlarının Atlası (Etnologiyalıq Taldau) (Kazakistan'ın Bozkır Bölgelerindeki Su Çıkarma Yöntemlerinin Atlası (Etnolojik Anallz)), Almatı: Kazak Üniversitesi, 2020, ISBN: 978-601-04-4814-8, 326 Sayfa.

Doç. Dr. Yerlan TURGUNBAYEV*

Milenyum dünyasında ölkemize, tüm hızıyla devam eden ekonomik, sosyal ve manevi hayatımıza çeşitli yenilikler girmektedir. Toplumların maddi, manevi kültürüne, geleneklerine ve somut kültürel mirasının korunması gibi hususlar, bilim dünyasının temel araştırma konuları arasındadır.

Avrasya'nın uçsuz bucaksız alanlarının çöl, yarı çöl ve bozkır bölgelerinin yüzey yapısı, yüksek dağlardan, platolardan ovalara kadar çok yönlü bir fiziki yapıya sahiptir. Elbette ki, bu kadar çeşitli topografya ve görünüm ile bunların kurak bölgedeki konumu, uzun süredir tarım ve arazi geliştirmenin bölgesel bir özelliği olmuştur.

Bölgenin jeofizik koşullarına, yani bölgenin genişliğine ve çok yönlü yapısına bağlı olarak, Kazakistan, Avrasya'nın kurak bölgesinin sulama sistemini incelemek için uygun bir bölgedir.

Mevcut eser, yazarlarının özverili saha etnografik tetkikleri ve konuya dair daha önce yayınlanmış arkeolojik ve teorik çalışmaların ışığında, Kazakistan bölgelerinde su çıkarma yöntemi, artezyen havzalarının tespiti, suya dair halk inançları tabuların oluşum süreçlerini incelemektedir.

Çalışma temel olarak 3 ana bölüm, giriş, gelişme, sonuç, referanslar ve kaynak listesi ve ek materyallerden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, Kazakistan'ın batı bölgesindeki geleneksel su kullanım yöntemlerini ele almaktadır.

Kazakistan'ın tabii coğrafyasının karakteristik olarak büyük bölümünün çöl ve yarı çöl alanlar ve kesif karasal iklimin bir sonucu olarak yaz sıcaklarının yüksekliği göz önüne alındığında, bu enlemdaki kışların az yağış alması sebebiyle kurak geçmesi, hava ve toprak sıcaklığındaki günlük ve mevsimlik dalgalanmalar, debisi yüksek nehirlerin yokluğu, toprak yapısındaki yüksek tuz içeriği ve büyük kum kütlelerinin varlığı su kıtlığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kışın kar derinliği 20 cm. ile 1 cm. arasında, güney ve batı bölgelerinde süre 35 güne kadar çıkmakta, çöl ve yarı çöl alanlarda sıcaklık dalgalanmaları 30-41 °dir. 10 ° üzerindeki sıcaklıklar yılda 150-215 gün sürer. Yağış yılda 50-70 günü kapsar (Kartaeva... 2020: 13). Kış yağışları yıllık miktarın %30-65'i kadardır (Uteşev 1959: 7). Böyle bir iklimin koşulları göz önüne alındığında, Kazakistan'ın kurak bölgelerindeki su temini konusu, pastoral hayvancılık ve tahıl üretiminde özellikle önem arz eden hususlardır.

Göçebe ve yarı göçebe iktisadiyata mensup toplumlar, su temini hususunda temel olarak 4 farklı yöntem kullanmaktadır. Bu bağlamda eser içerisinde geleneksel yeraltı ve yüzey sularının teminini detaylı örneklerle okuyucuya tanıtmaktadır. Çalışma, arkeolojik ve etnolojik veriler ışığında, kuyular, su sistemleri, su kültürü, su kullanım türleri geleneksel su temini yöntemlerinin gelişim tarihini ve geleneksel Kazak toplumunda kuyu kaynaklarının kullanım türlerini incelemektedir. Artezyen suları, kuyu açma, kuyu

* Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Tarih Fakültesi Arkeoloji, Etnoloji ve Müzejik Bölümü, Almatı/Kazakistan, turgunbaev_63@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-6444-1778.

yapımı, su temini, geleneksel su çıkarma malzemeleri, pompa istasyonları, kuyu tasviri ile kaynak ve artezyen suyunun geliştirilmesi, kasnaklar, suyla ilgili halk hekimliği modelleri, açıklayıcı materyaller eser içerisinde yaygın olarak kullanılmıştır (Kartaeva... 2020: 3-7).

Avrasya'nın göçebe halklarının folklor unsurlarındaki kadim mitolojik eserlerde ve eski Türk dünyasının destansı efsanelerinin temeli olan popüler kavramında su, hayat kaynağı olarak kutsal ve saygın bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışma içerisinde göçebe yapısını yakın döneme kadar korumuş olan Kazak toplumunun tasavvurundaki "Iduk Yer-Sub" gibi suyla ilgili inançlar, mitler, ritüeller vb. özellikleri ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır.

Tabii ekonomik çevre ve insan yapısının psikolojik unsurları arasındaki yakın ilişkilerde temelinde, göçebe halkların kültürel özelliklerinin birliği ve kültürel çehrelerinin doğa ile kurmuş oldukları ilişkiler manzumesinde suyun özel bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda göçebe hayvancılık ve tarım ekonomisi için "*sulak arazinin*" önemi her zaman yüksek olmuştur.

Eski halk inançlarında, kavramlarda, isimlerde açık bir tezahürü olan efsanevi karakterler vardır. Bunlardan biri de ilahi tasavvurdaki Übbe'dir. Bu mitolojik unsura olan inanış, kadim zamanlardan beri Kazaklar arasında bulunmaktadır. Übbe'nin Sır Derya Kazakları arasındaki varlığına dair Rus şarkiyatçılığının ünlü simalarından olan Abubakir Divayev ve Joseph Castagné'nin eserlerinde bilgiler bulunmaktadır.

Eserin bu bölümünde yazarlar, su bilgisi ile İslam'ın Kazak halkı arasında daha sonraki dönemlerde yayılması arasındaki bağlantıyı, Kazak halkının zihninde yaşayan efsaneler, mitler ve halk deyişleri temelinde açıkça gösterebilmişlerdir.

Ayrıca bu bölümde suyun varlığına ilişkin ritüeller, hurafeler, atasözleri ve deyimler etnografik ve folklorik malzeme vb. bazında ele alınmaktadır. Özellikle bu inançların günümüz Kazak halkı içerisindeki varlığı ve yaygınlığı gibi hususlarda çalışma içerisinde bulunmaktadır.

Çalışmanın son bölümü, su taşımacılığı ve su yollarının gelişimine ayrılmıştır. Orta Asya ve Kazakistan coğrafyasındaki Hazar Denizi, Aral, Balkaş Gölü, Volga, Ural, Amu Derya, Sır Derya, Şu, İli, İrtiş, İşim gibi büyük ve küçük nitelikli su havzalarının gelişiminin antik çağlara kadar uzandığını belirtmek gerekir. Mevcut nehir ve göllerin İpek Yolu kavşağındaki konumları itibarıyla bu nehirlerin ve göllerin sadece yerel olarak değil, uluslararası olarak da önemini artırmıştır.

Su taşıma sisteminde sıklıkla kullanılan tekneler, gemiler, sallar, vapurlar vb. kullanım ve malzeme türleri ve yapılış teknolojisine göre bilimsel nitelikte iyi sunulmuştur.

Kazak bozkırlarındaki ticaret ve kervan yollarının ge nehir-göl su yollarının güzergahlarının geliştirilmesinde, teknenin geleneksel yerlerine ve türlerine özel önem verilmekteydi.

Kazak toplumunun sosyo-ekonomik yaşantısında yüksek derecede zaruri bir yer alan su taşıma faaliyetleri, kullanılan araçların yapım tekniği, özelliği, tipolojisi ve bölgelere göre farklılığı gibi hususlar eserde detaylı bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur.

Sonuç olarak, "*Kazakistan'ın kurak bölgelerindeki su çıkarma yöntemlerinin atlası*" adlı çalışma, yeraltı suyunun çıkarılması, kuyularda depolanması, doğal yüzey suyunun kullanımı, su ile ilgili dünya görüşü, etno-folklor, toponimik veriler, artezyen kaynaklarının tespiti, geleneksel su taşımacılığında kullanılan envanterler ve onların yapım tekniği, halkların bilgi ve becerilerinin gelişim tarihinin araştırılmasında yer alan önemli bir bilimsel çalışmadır.

Günümüzde Orta Asya'nın bağımsız devletleri arasındaki Kazakistan'ın güncel coğrafi ve sorunları arasında, Volga, Urallar, İli-Şu, Balkaş Gölü, İrtiş ve diğerlerinde Aral Denizinin sulandırılması gibi büyük ve küçük nitelikteki göllerin göllerin sığlaşmasının yanı sıra arazi ıslahı, sulama, hidrolik mühendisliği alanında neden olduğu ekolojik felaket gibi hususlar yer almaktadır. Bu sadece Orta Asya ve Kazakistan, Çin ve Rusya'yı değil, tüm dünyayı ilgilendiren küresel bir meseledir.

İnsan ve doğa arasındaki ilişki sorununun bir parçası olarak, Kazak halkının suyla ilgili yüzyıllar boyunca edindiği yaşam deneyimini, halk bilgi sistemini ve becerilerini incelemeye adanmış olan bu çalışma, sadece bilimsel ve teorik, etnografik ve folklorik öneme sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda Kazak halkının asırlık bilgi ve beceri ve pratik değerlerini de yansıtıcı niteliktedir.

KAYNAKÇA

Kartayeva Tattigül, Katran Dosymbek, Terekbayeva Jazira (2020). *Kazakstanın Ariditik Aymaqlarında Sudi Şıǵaru Qurılıqlarının Atlası (Etnologiyalıq Taldau)*, Almatı: Kazak Üniversitesi.
Uteşev Aleksey (1959). *Klimat Kazahstana*, Leningrad: Gidrometeoizdat.